

Екзистенційні мотиви драматургії Б. Брехта

Екзистенціалізм як умонастрій і форма відображення свідомості виникає спочатку у філософії, а згодом знаходить своє відображення і в літературі. В центрі екзистенціальної літератури постає людина, яка прагне до вільного вибору власної долі. У своїй художній практиці письменники-екзистенціалісти намагаються з'ясувати причини трагічної невлаштованості людського буття. Ж.-П. Сартр, один із тих, хто стояв біля витоків наряду, підкреслює гуманістичну сутність екзистенціалізму, який утверджує активну життєву, перетворюючу, свідому позицію кожної людини, вільної у своєму виборі [3]. Література екзистенціалізму апелює до категорій абсурдності буття, відчаю, самотності людини. Саме існування людини потрактовується як драма свободи. Риси екзистенціалізму виразно постають і у творчості Б. Брехта.

Бертольд Брехт — німецький письменник, теоретик драми, режисер, літературна спадщина якого має позачасовий та позанаціональний характер. У своїй творчості він нерідко звертається до форми драми-притчі. *П'єса-притча* — це п'єса морально-етичного плану з позачасовим та позаісторичним сюжетом (в основі якого може бути як запозичений, так і оригінальний матеріал), що передбачає акт співмишлення автора та реципієнта, спрямований на розкриття концепції твору [4]. Такою, зокрема, є п'єса «Життя Галілея». В ній автор розглядає морально-філософські питання: відповідальності особистості перед історією і суспільством, роль розуму і невігластва у житті людей; ставить питання про те, чи сумісні заняття «абстрактною філософією» і героїзм, служіння високій меті і життєвий гедонізм; розмірковує над корисним використанням і небезпечним зловживанням результатами наукових відкриттів; створює узагальнений образ народу і розмірковує про його долю, призначення; розглядає проблему персонального суду людини над самою собою і «суду історії». Образ Г. Галілея у зображенні автора постає уособленням гуманістичних ідеалів

нового часу. Він рішуче пориває із середньовічними догматами аскетизму і сліпої віри, утверджує право людини на власний вибір, сумніви *там, де тисячі років жила віра, тепер живуть сумніви* [1, с. 693]. Розгортаючи цю думку, він зауважує, що наука повинна сприяти подоланню хибних знань і забобонів: *Наше завдання тепер не в тому, щоб відкривати двері безкінечним знанням, а в тому, щоб покласти край безкінечним забобонам* [1, с. 748]. Головний герой утверджує думку про тісний зв'язок наукових відкриттів, наукових знань з життям, їхню суспільну значущість, практичну цінність для народу *Я вважаю, що єдина мета науки — полегшити важке існування людини. І якщо вчені, залякані своєкорисними можновладцями, будуть вдовольнятися тим, що накопичують знання заради самих знань, то наука може стати калікою* [1, с. 693]. Г. Галілей любить земне життя, а життя небесних сфер прагне досягнути не через звернення до священних текстів, а досліджуючи небосхил за допомогою телескопа. Життєлюбність Г. Галілея дуалістична. Життя для нього постає тотожним насолодам, і моральний закон, який стверджує, що заради істини потрібно вміти жертвувати задоволеннями, що обов'язок вище задоволення, з його точки зору, абсурдний. Такий гедонізм головного героя матиме негативні наслідки. Г. Галілей поставлений судом інквізиції перед невблаганним вибором, пожертвує високу радість творчої думки заради низьких тілесних задоволень і побутового комфорту. Він сам визнає згубність такого вибору *Впродовж кількох років я був таким же сильним, як і влада. Однак я віддав свої знання можновладцям, щоб вони використали їх, або не використали, або зловживали ними — як вони забажають — на власний розсуд. Я зрадив своє призначення. І людину, яка робить те, що зробив я, неможливо терпіти у лавах науки* [1, с. 777]. Вчення Г. Галілея загострює соціальні, класові, релігійні протиріччя. Можновладці прагнуть заборонити його, адже воно загрожує канонам Святого письма, а вони чудово розуміють, що це може призвести до втрати ними своєї необмеженої влади *Однак князі, поміщики та духовенство занурюють більшість населення в туман — туман марновірства і старих слів, — туман, у якому приховуються темні справи можновладців* [1, с. 776]. Поступово вчення Г. Галілея поширюється серед народу і він починає

усправляючи його ім'я. Народ переносить принципи нової астрономії головного героя з неба на землю, він вбачає у передових відкриттях науковця сигнал до перевороту в суспільній ієрархії. Народ вбачає в образі головного героя свого союзника, вимагає, щоб Г. Галілей очолив його боротьбу за оновлення суспільства, став його прапором, його героєм. Натомість Г. Галілей публічно зрікається свого вчення, злякавшись тортур суду інквізиції. Він зробив це публічно, щоб мати можливість продовжувати наукові дослідження, які ніхто крім нього зробити не спроможний. Ці наукові відкриття мають слугувати народу, вивільнити його з рабства невігластва. В цьому він вбачає своє життєве покликання. Однак народ не зрозумів цієї жертвості головного героя і звинувачує його у зраді. Він вимагає від нього незламності у дотриманні своїх наукових відкриттів, жертвості, героїзму, навіть якщо це коштуватиме йому життя. Г. Галілей добре пам'ятає долю Н. Коперника, наукові принципи якого він поділяє, але вчення якого було проголошено злочинним і який за свої переконання трагічно загинув. Г. Галілей не готовий піти на таку жертву, такий героїзм *Нещасна та країна, яка потребує героїв* [1, с. 768].

Слід зазначити, що хоча головний герой формально зрадив своєму покликанню, своєму народу, у фіналі п'єси стає зрозуміло, що зробив він це свідомо, керуючись інтересами народу, майбутніх поколінь. Він старий, самотній, немічний, але незламний у своїй боротьбі. Він завершив свою наукову працю і через свого учня Андреа передає свої відкриття людству.

Притчовий характер покладений в основу фабули п'єси «Добра людина із Сезуаня». Суть її зводиться до того, що боги в черговий раз спускаються на землю, щоб переконатися як влаштований, створений ними світ. Адже за останні дві тисячі років вони чули надто багато нарікань людських стосовно того, що світ влаштований несправедливо і він не пристосований для життя людини. Від того, що вони побачать на землі і залежить чи зможе світ залишатися таким, який він є. Для здійснення своєї місії їм потрібно знайти достатньо людей, які гідні звання людини, які ще спроможні жити гідним людини життям. Боги вже готові визнати своє завдання нездійсненим, хоча вони усіма силами пручаються цьому. Вони переконуються, що ніхто в

цьому земному світі неспроможний бути добрим, ніхто не спроможний вижити, неухильно дотримуючись Божих заповідей. Єдиною людиною, яку вони визнали доброю і яка, зрештою, врятувала світ від зруйнування, виявилася повія Шен Де, яка надала їм притулок. Втім, сама головна героїня непевна, що вона добра, хоча з останніх сил прагне бути такою. Вона з радістю дотримувалася б усіх заповідей – *шанувати старших, не говорити неправду, не забажати дому ближнього свого, бути вірною одному чоловіку, не ображати беззахисного, – однак не знає як це зробити. Адже навіть порушуючи заповіді, їй ледве вдасться вижити* [2, с. 519]. У світі, сповненому зла, критично важко залишатися добрим. Щоб подякувати Шен Де, полегшити її життя, боги матеріально допомагають їй. Вона купує тютюнову крамницю. Здається, добро торжествує і героїня може і надалі допомагати людям. Отже, притча про Добро і Зло завершується торжеством Добра. Але така перемога є досить умовною, хиткою, ілюзорною. Люди використовують доброту Шен Де задля задоволення своїх егоїстичних, корисливих цілей. Це вкотре приводить головну героїню до краю життєвої прірви. Світ не прилаштований для життя, однак боги відмовляються це визнати, хоча і зауважують, що добрі наміри приводять людей до краю прірви, а добрі справи скидають їх донизу [2, с. 593]. Ситуацію врятовує двоюрідний брат Шен Де, її антипод – Шой Да. Він – цинічний, практичний, егоїстичний, жорстокий, позбавлений жалю і співчуття до людей. Шой Да врятовує сестру від фінансового краху, розширює свою імперію.

Так у творах Б. Брехта з'являється тема двійництва, яка має наголосити на дуалістичній природі людини і світу. Як згодом з'ясовується, Шен Де і Шой Да – одна і та ж людина. Беззахисна у своїй доброті Шен Де потребує для свого порятунку жорстокого Шой Да. Щоб здійснити свої відкриття, незламний вчений і життєлюб Галілей повинен формально зректися свого вчення. Людина, у зображенні Б. Брехта, постає слабкою і водночас величною у своїх прагненнях. Жорсткою її робить не лише її власний вибір, а й оточуючий зовнішній світ і щоб змінити ситуацію на краще, потрібно змінюватися не лише самій людині, а й змінювати світ довкола.

Література:

1. Жизнь Галилея / Брехт Бертольд. Стихотворения; Рассказы; Пьесы / Библиотека Всемирной Литературы. Серия вторая. Литература XX века. Т. 139. – М., 1972. – 815 с.
2. Добрый человек из Сычуани / Брехт Бертольд. Стихотворения; Рассказы; Пьесы / Библиотека Всемирной Литературы. Серия вторая. Литература XX века. Т. 139. – М., 1972. –511-602 с.
3. Ж.-П. Сартр. Экзистенциализм – это гуманизм. [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://www.psylib.org.ua/books/sartr01/index.htm>
4. Ю. В. Веремчук. П'еса-притча в системі жанрів епічної драматургії. [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://studentam.net.ua/content/view/8884/97/>